

KØBENHAVNS MUSEUM 2020

Stuðiestræde 12A

KBM 4855

Slots- og Kulturstyrelsens J.nr. 20/10583

Matrikel 94, Vor Frue Sogn, Sokkelund Herred, Københavns Amt

Sted- og Sb-nummer: 020306-1326

Arkæolog Alexander Banck

Københavns Museum

Stormgade 20

1555 København V

Telefon: +45 33 21 07 72

E-mail: kulturarv@kk.dk

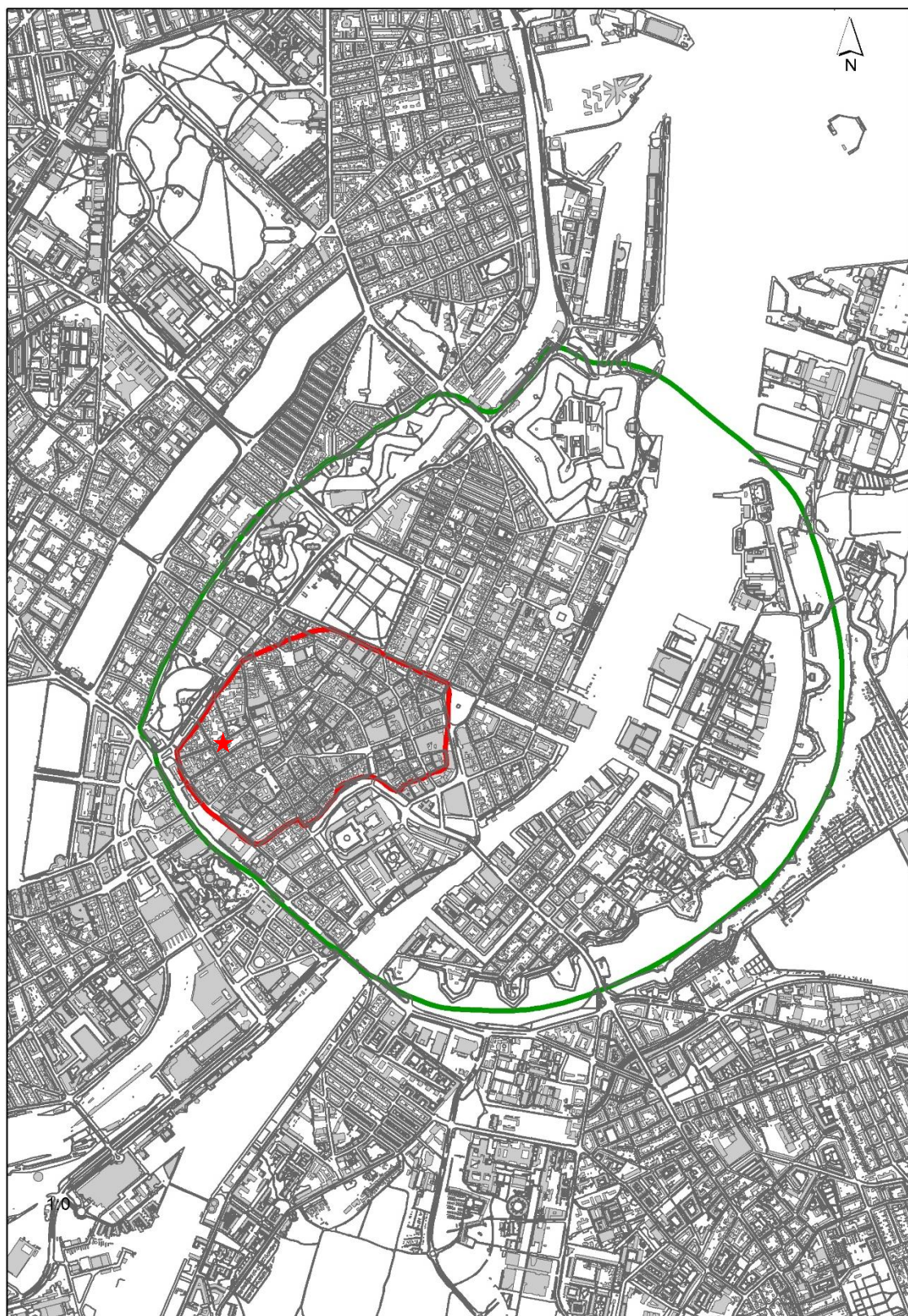
Hjemmeside: www.copenhagen.dk

Forsidebillede: KBM4855_F24 Facade Studiestræde 12A. Foto: Alexander Banck

© Københavns Museum 2020

Indhold

1 Resumé	6
2 Administrative data og udgravningsdata	7
3 Kulturhistorisk baggrund og potentiale	9
4 Udgravningsmetode	10
5 Undersøgelsens resultater	12
6 Sammenfatning	18
8 Fotoliste	19
9 Anlægsliste.....	19
10 Fundliste	20

Figur 1. Kort over København med markering af undersøgelsesområdet (rød stjerne). Den røde linje viser omfanget af middelalderbyen, mens den grønne linje viser byens volde i 1600-tallet. Kort: KM.

1 Resumé

Dansk:

I forbindelse med gravearbejde til understøbningshuller ved bygningsmuren til Studiestræde 12A, udførte Københavns Museum en forundersøgelse. Bygherres projekt omfattede gravning af to aflange huller, gravet i flere etaper, til underfundering af bygningens sydøstlige hjørne.

Undersøgelsen gav indblik i baggårdsmiljøet fra omkring år 1500 og frem. Der fremkom flere nedbrydnings- og affaldslag, en stenbelægning fra før de nuværende bygninger blev bygget, og langs bygningens østgavl et munkestensfundament sat over kampesten, tilhørende nabobygningen, som blev nedrevet i midten af 1900-tallet. Knap to meter under nuværende overflade fremkom et mørkt, organisk og forholdsvis fundtomt kulturlag fra 1400-tallets første halvdel. Dette lag synes at være meget lig et lag fundet ved en tidligere udgravning ud for Studiestræde 34, og formodes således at repræsentere et større aktivitetsområde af forholdsvis ens karakter.

English:

Over the course of two weeks, archaeologists from Museum of Copenhagen were present at Studiestræde 12A. The reason was foundation works due to slow sinking of the southeastern corner of the building. Two trenches were dug in six parts, as the poured concrete had to harden before moving on to the next part of the wall.

The trenches provided information on the earlier activities in the area. Leaning on the eastern gable, traces of a foundation from a neighboring building were documented, as well as a layer of paving stones roughly one meter under the current surface, in the courtyard between buildings 12 and 12A.

Arkæologiske perioder:

Senmiddelalder til nyere tid. Ca. år 1400-1800.

Anlæg og fund:

Keramik; rødgods, stjertpotter. Fundamenter, brolægning og kulturlag.

2 Administrative data og udgravningsdata

Undersøgelsen blev startet 23.11.2020 og afsluttet 04.12.2020 Deltagere i feltarbejdet var Alexander Banck og Matias Møller.

Feltarbejdet blev varetaget af Københavns Museum med museumsinspektør Tina Villumsen som udgravningsansvarlig. Udgravningsleder og beretningsansvarlig var arkæolog Alexander Banck

Undersøgelserne er bekostet af Ejerforeningen Studiestræde 12 og 12A som bygherre jf. Museumslovens § 26 stk. 2, 1. pkt. om arkæologiske undersøgelser i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder. Entreprenøren på jordarbejdet var Dansk Fundering.

Beretningen og al kommunikation med bygherre, Slots- og Kulturstyrelsen og andre interessenter forbundet med undersøgelsen er i eDoc under administrativsag 2020-0845579.

Fx:

30.10.2020: Bygherre giver besked om planlagt arbejde og spørger til budget.

03.11.2020: Indsendelse af budget til godkendelse (SLKS).

10.11.2020: Godkendelse af budget (SLKS).

10.11.2020: Indsendelse af budget til bygherre.

13.11.2020: Godkendelse fra bygherre af budget

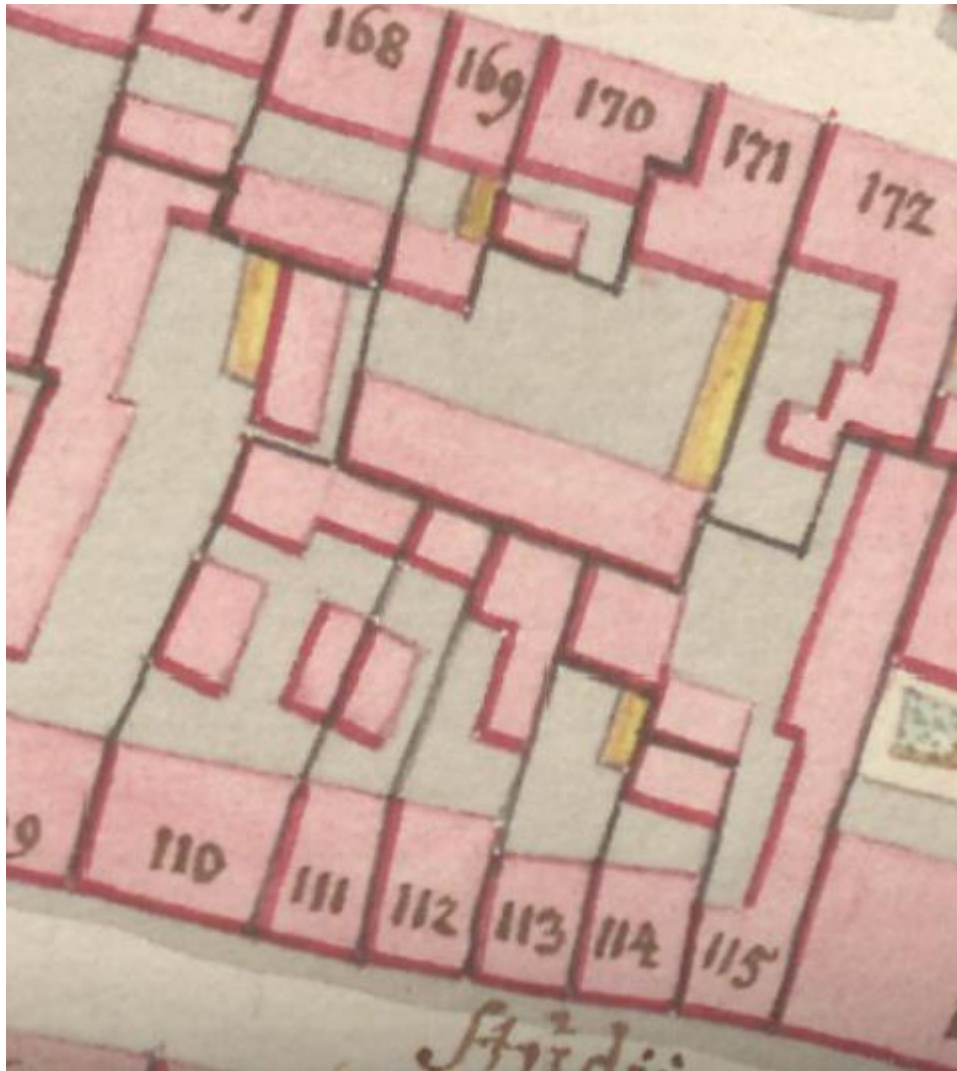
Originaldokumentation og genstandsmateriale opbevares hos Københavns Museum. En elektronisk kopi af beretningen sendes til bygherre og vil desuden blive gjort offentlig tilgængelig på Slots- og Kulturstyrelsens nationale online register, Fund og Fortidsminder.

KBM-nr. og Internt sagsnummer	KBM4855
Slots- og Kulturstyrelsens journalnr.	20/10583
Amt	København
Herred	Sokkelund
Kommune	København
Kvarter	Nørre
Sogn	København
Periode for feltarbejde	23.11.2020-04.12.2020
Arkæologer	Alexander Banck, Matias Møller
Areal (m2)	8,36
Volumen (m3)	15
Koordinatsystem	ETRS1989 Kp2000 Zealand
Højdesystem	DVR 90
X-koordinater	651582,62
Y-koordinater	1173010,79
Meter over havet	8-9
Bygherre	Ejerforeningen Studiestræde 12 og 12A
Hovedentreprenør	Dansk Fundering

Tabel 1. Administrative data og udgravningsdata.

3 Kulturhistorisk baggrund og potentiale

Lokaliteten er beliggende centralt i Københavns middelalderlige bykerne, og indenfor Københavns kulturarvsareal – 020306-301. Anlægsarbejdet fandt sted ved matriklens baghus, Nr. 12A, hvorfor det syntes at være en mulighed, at observere spor efter tidligere baghuse og aktiviteter fra både Studiestræde 12 og Sankt Peders Stræde 19. Det nuværende hus er opført 1798-1799, af bygmester Jens Dahl (Historiske Huse), og ligger formentlig over rester af bygningerne som ses på figur 2.

Figur 2. Geddes kvarterkort fra 1757. De omfattede matrikler er 111 og delvist 112 (Nuværende matrikel 94), samt muligvis 170 (Nuværende matrikel 111-113).

4 Udgravningsmetode

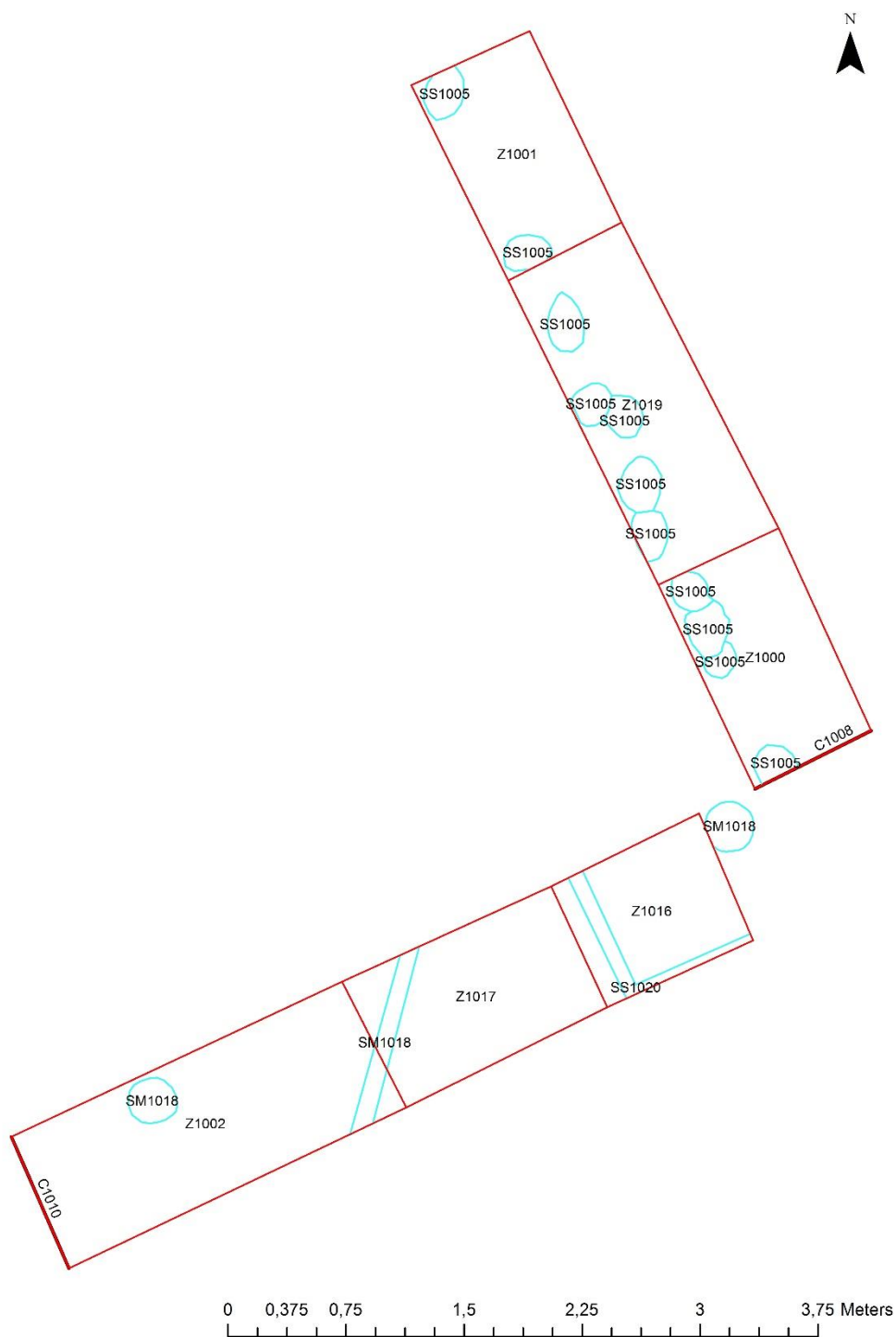
Det arkæologiske arbejde bestod i overvågning af gravearbejde til mindre funderingshuller. Hullerne blev gravet af minigraver/maskine med 0,4 meter bred rabatskovl. Der blev i alt gravet to aflange huller, hvert inddelt i forskellige etaper. Hullerne var 80 cm brede og havde en længde på ca. fem meter.

Stratigrafier blev fotodokumenteret og tegnet, hvor det var muligt. Entreprenøren gjorde få kortere ophold i anlægsarbejdet i forbindelse med den arkæologiske dokumentation. Udgravningen udførtes over flere dage, i kortere perioder, da det ikke var muligt at udgrave hullerne ad én omgang, da bygningshjørnet i så fald ville risikere at styrte ned. På grund af bygningens strukturelle skader, skulle fundamentene således laves af flere omgange, med en størkningstid imellem. Generelt var der begrænset adgang til at registrere fortidsminderne i de dybere dele af hullerne på grund af sikkerhedsforhold som sammenstyrtning. Derfor var det kun i begrænset grad var muligt at f.eks. udtage prøver fra de nedre lag.

Gravefelter og anlæg blev indtegnet på oversigtskort, da der var utilfredsstillende GPS-signal i den tætte bebyggelse. Grøfterne har ved opmåling og tegning fået allokeret et unikt identifikationsnummer. Informationerne og dokumentationerne kunne derefter importeres og indtastes i IntraSIS¹.

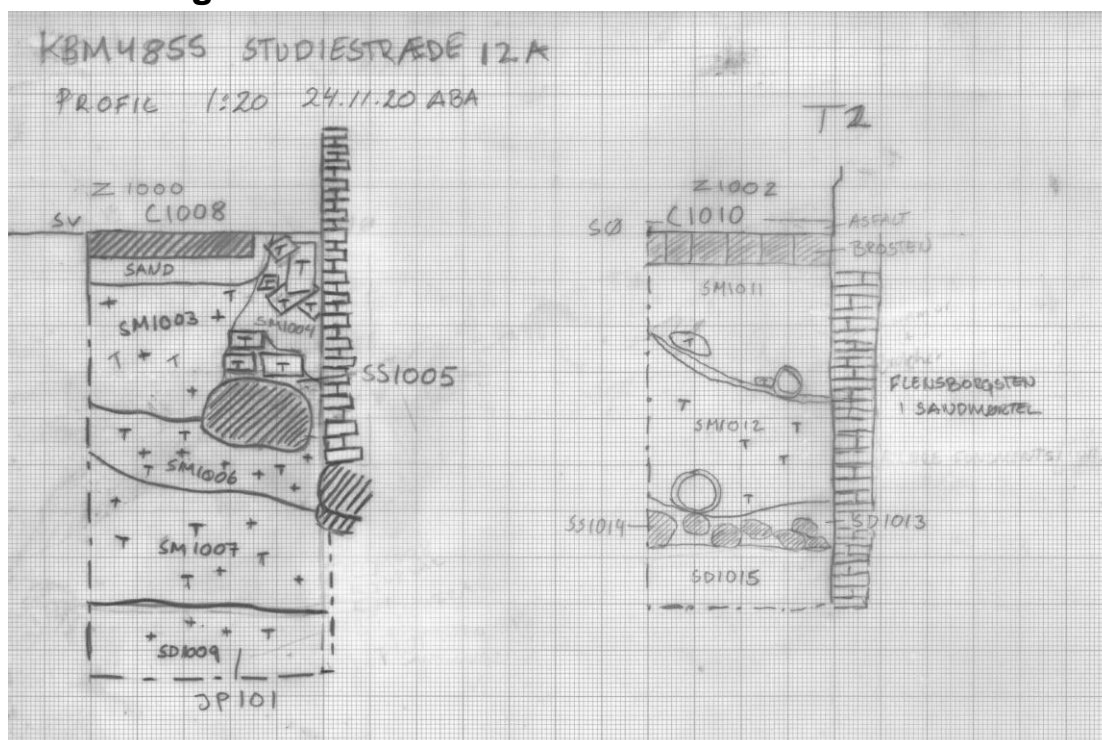
Der er indsamlet enkelte fund fra undersøgelsen, der efterfølgende er blevet vasket, registreret og hjemtaget til museets samling.

¹ IntraSIS Explorer systemet er udviklet af det svenske kulturministerium og benyttes i forbindelse med indsamling, relatering, strukturering samt arkivering af data.

Figur 3. Oversigt over det udgravede område. Kort: KM.

5 Undersøgelsens resultater

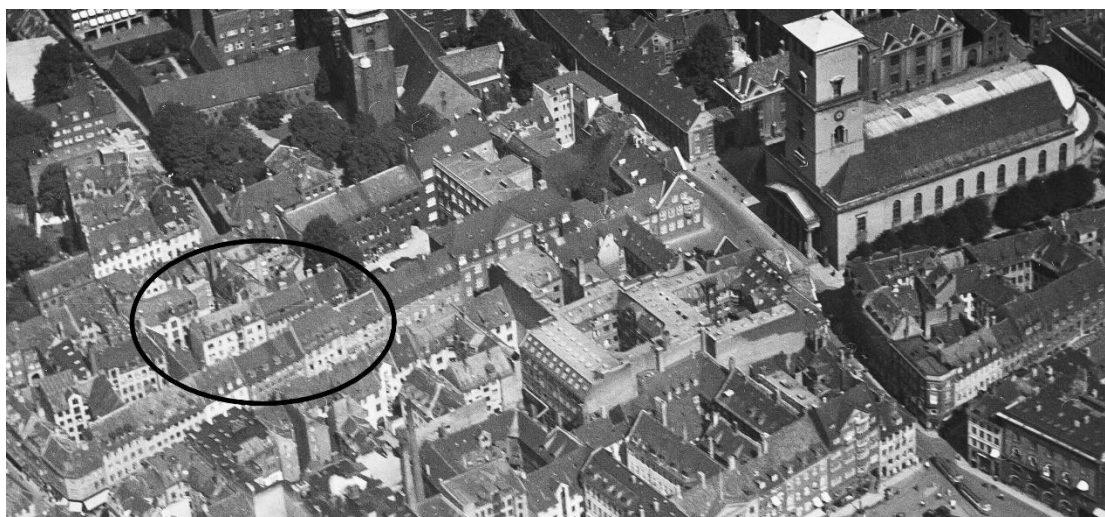
Figur 4. Tegning af profilerne C1008 til venstre og C1010 til højre. Tegning KM.

I hullerne Z1000, Z1001 og Z1019 (fig. 3) ved bygningens østgavl fandtes 40 - 50 cm under nuværende overflade et muret fundament SS1005 af munkesten sat på relativt små kampesten af ca. 40 cm i diameter (fig. 4 og 5). Kampestenene lå over et lag bestående af brokker af bygningstegl, mørtelrester og nedbrudt affald; et typisk raseringslag. Dette fundament menes at tilhøre nabogrundens baghus, som blev nedrevet i midten af 1900-tallet (fig. 6). Lagene både over og op ad fundamentsresterne formodes at være en blanding af raserings- og affaldslag, hvilket vidner om en del byggeaktivitet på stedet. Ved gavlen observeredes også nær bunden et mørkt, fundtomt, meget organisk kulturlag SD1009 (fig. 4 og 5), som synes at være lig et lag fundet ca. 2 m under nuværende overflade, ud for Studiestræde 34. Samme lag menes at være fundet ved bygning 12As facade, i nogenlunde samme niveau, blot her kaldet SD1015 (fig. 7 og 8). I SD1015 fremkom et enkelt skår af yngre rødgods samt et skår af fint dekoreret sydeuropæisk hvidgods fra 1600-tallet (fig. 9). Fra de to lag SD1009 og SD1015 blev der udtaget to prøver til C14-datering. Resultatet ses nedenfor.

Ved bygningens facade, i hullerne Z1002, Z1016 og Z1017 observeredes en tidligere brostenbelægning lige under den nuværende overflade af asfalt (fig. 4 C1010). Under brostenene fandtes to massive lag af opfyldsmateriale, primært bestående af røde og gule teglstensbrokker og grus. I disse lag optrådte ældre, sløjfede, glaserede kloakrør, som ud fra fundmaterialet i lagene omkring, formodes at være fra starten af 1900-tallet. En ældre brolægning SS1014 (fig. 7 og 8) af mindre natursten ca. 110-120 cm under nuværende overflade fremkom ved udgravningen. Denne ældre brolægning må have udgjort belægningen i en baggård tilhørende tidligere bygninger på stedet. Det kan muligvis have været bygningerne som ses liggende på matrikel 111 og 112 (fig. 2). Brolægningen lå over SD1015 og dermed yngre.

Figur 5. Profil C1008 med kampestensfundamentet SS1005 midtfor til højre. Sammenlign med profiltegningen C1008 på fig. 4. Set fra N. Foto: KM.

Figur 6 Luftfoto af området. I cirklen ses bagbygningen 12A med den lyse facade, og til højre den nu nedrevne bagbygning til adressen Studiestræde 10. *Danmark set fra luften*. ID: B02217_076c. Sylvest Jensen Foto, 1956.

Figur 7. KBM4855_F15. Profil C1010 ved bygningens facade. Under det nederste af de to glaserede rør, ses nogle mindre sten, der ved nærmere eftersyn udgjorde en tidligere baggårds stenbelægning (SS1014). Sammenlign evt. med tegningen af profil C1010 på fig. 7. Set fra Ø. Foto: KM.

Figur 8. Bunden af profil C1010 med laget SD1015 (muligvis det samme som SD1009) nederst og brølægningen SS1014. Set fra øst. Foto: KM.

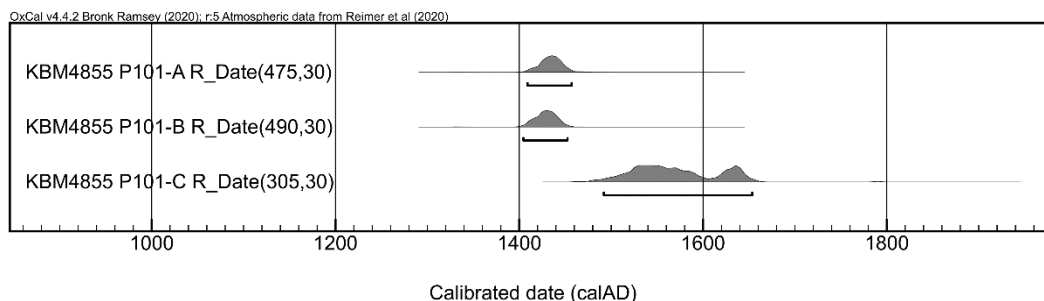
Figur 9. Fund KBM4855x1. Bundskår af hvad der formodes at have været en tallerken eller bunden af et fad. Keramikken er af hvidt, let gråt ler, med hvid begitning på overfladen. Over denne begitning et lag transparent glasur, og over dette igen mønster med blå glasur. 1600-1700-tallet. Formentlig Sydeuropa. Foto: KM.

Prøve	ID	Materiale	Art	Bemærkninger
P101	A	Træ, forkullet	Bøg, Fagus sp.	Stamme, 5 årringe, ingen bark
P101	B	Træ, forkullet	Kernefrugtfamilie, Maloideae (Pomoideae)	Stamme, få årringe, ingen bark
P101	C	Træ, forkullet	Bøg, Fagus sp.	Yngre gren eller inderste del stamme, 4 årringe, ingen bark

Tabel 2. Tabel over de udtagende prøver til C14-datering.

Det antages at lagene SD1009 og SD1015 kan være det samme lag. Da vi kender meget lidt til aktiviteter i området fra før teglbyggeriets indførelse, var det interessant at få indblik i hvad området ved Studiestræde og til dels Frue Kirke har været brugt til. Derfor blev der af taget to prøver fra lagene SD1009 og SD1015 til kursorisk gennemsyn af makrofossiler (inklusive vådsoldning) og om muligt udtagelse af materiale til C14-datering af lagene. Gennemsynet blev foretaget af Welmoed Out, ph.d.,

Der blev udtaget to prøver til dateringer P101 (SD1009) og P102 (SD1015). Resultatet af gennemsynet var at det kun var P101, som indeholdt materiale egnet til C14-datering. Fra P101 blev der udtaget tre prøver til datering ved C14-laboratoriet i Poznan (tabel 2).² Som det ses ud fra fig. 10, er der et tydeligt overlap i dateringerne fra P101-A og P101-B i 1400-tallet, hvorimod P101-C ligger længere fremme i tid. De kalibrerede dateringer for P101-A og P101-B var hhv. 1409-1457 og 1404-1452 (95,4% sikkerhed). P101-C havde en kalibreret datering til perioden 1492-1653 (95,4% sikkerhed). Laget SD1009 stammer formentlig fra den første halvdel af 1400-tallet. Hvis de to lag SD1009 og SD1015 er det samme lag, må keramikskåret KBM4855x1, fra 1600-tallet, stamme fra den overliggende brolægning SS1014. Alternativt er der tale om to forskellige lag.

Figur 10. Resultatet af dateringen af de tre C14-prøver.

² De kalibrerede dateringer blev foretaget med OxCal.

6 Sammenfatning

Udgravningerne viste primært spor af nedbrydning- og opfyldslag, fra omkring 1600-tallet op til nyere tid. Det lette fundament ved østgavlen skyldes formentlig at man ved opførelsestidspunktet har regnet med at have en nabobygning som støtte til den ydre væg. Samme princip gør sig gældende ved bygning 12A, hvor sætningsskaderne formentlig skyldes at gavlfundamentet heller ikke her er sat lige så veludført som det ses ved facaden, da man regnede med at have en nabobygning at støtte gavlen op ad.

De nederste kulturlag SD1009 og SD1015 var forholdsvis fundtomme, og ikke forurenede af teglbrokker eller nister. Det skarpe spring fra et næsten fundtomt organisk lag til stenbelægning, som det sås ved hullerne foran bygningens facade, tyder på at her enten har været gravet nedbrydningslag væk inden stenbelægningen blev lagt, eller, at her ikke har været bebygget i nævneværdig grad tidligere. Dateringen af laget SD1009 lå tydeligvis i den første halvdel af 1400-tallet. Fundet af KBM4855x1, dateret til 1600-tallet, i SD1015 daterer enten laget yngre end SD1009. Alternativt er de to lag det samme lag og skåret relaterer til den overliggende brolægning SS1014. De nederste lag er således interessante, og kan ved fremtidige undersøgelser måske give et indblik i hvilke aktiviteter, der er foregået i området før den første teglstensbebyggelse.

Området ved Studiestræde har fra tidligere gravninger vist sig interessant med fund af kulturlag samt konstruktioner, der kan belyse gadeforløb, bygningshistorie og udnyttelse.

Ved fremtidige arbejder i Studiestræde og de tilhørende områder vil Københavns Museum som udgangspunkt anbefale en forundersøgelse (overvågning) af arbejdet.

8 Fotoliste

F-NR	Beskrivelse	Set fra	Dato	Sig.
1	Start på hul Z1001.	Ø	23-11-2020	ABA
2	Start på hul Z1001.	Ø	24-11-2020	ABA
3	Start på hul Z1001.	Ø	24-11-2020	ABA
4	Start på hul Z1001.	Ø	24-11-2020	ABA
5	Z1001 før støbning.	V	24-11-2020	ABA
6	Z1001 før støbning.	SV	24-11-2020	ABA
7	Z1000 før støbning.	S	24-11-2020	ABA
8	Z1000 før støbning.	Ø	24-11-2020	ABA
9	Z1000 før støbning.	NØ	24-11-2020	ABA
10	Z1002 før støbning.	NØ	24-11-2020	ABA
11	Z1002 før støbning.	SØ	24-11-2020	ABA
12	Z1000 N-profil (C1008) før gravning.	S	25-11-2020	ABA
13	Z1000 N-profil (C1008) før gravning.	S	25-11-2020	ABA
14	Z1000 N-profil (C1008) efter gravning.	N	25-11-2020	ABA
15	Z1002 C1010 Profil.	Ø	26-11-2020	MSM
16	Z1002 C1010 Profil.	Ø	26-11-2020	MSM
17	Z1002 C1010 Profil Detail SS1019, Brolægning.	Ø	26-11-2020	ABA
18	Hul Z1002 Oversigt.	NØ	27-11-2020	ABA
19	Hul Z1002 Oversigt.	NØ	27-11-2020	ABA
20	Hul Z1002 Oversigt.	NØ	27-11-2020	ABA
21	Hul Z1016 Oversigt.	SV	27-11-2020	ABA
22	Hul Z1019 N-Del. Gavlfundament.	Ø	01-12-2020	ABA
23	Hul Z1019 N-Del. Gavlfundament.	SØ	01-12-2020	ABA
24	Facade arbejdsfoto.	S	01-12-2020	ABA
25	Hul Z1019 S-Del. Gavlfundament.	Ø	02-12-2020	ABA
26	Fundfoto; X1. Hvidgods, med begitning.		04-12-2020	MSM
27	Fundfoto; X1. Hvidgods, bagside.		04-12-2020	MSM

9 Anlægsliste

Name	Beskrivelse	Datering
SD1003	Brokke- og udjævningslag. Består af CBM, og affald.	Nyere tid (1660-1848)
SD1004	Brokkelag over fundamentsrest SS1005.	Nyere tid (1660-1848)
SD1006	Udjævning-/ brokkelag. Tegl og mørtel.	Nyere tid (1660-1848)
SD1007	Udjævning-/ brokkelag. Tegl og mørtel. Lidt mørkere end SD1006.	Nyere tid (1660-1848)
SS1005	Fundament til bagbygning v. Studiestræde 10. Nedrevet midt 1900.	Nyere tid (1660-1848)
SD1009	Organisk mørkt næsten sort lag. Fundtomt, og uden teglnister.	Renæssance (1550-1660)
SM1011	Genopfyld omkring glaseret kloakrør.	Moderne tid (efter 1848)
SM1012	Genopfyld omkring glaseret kloakrør. Rør ligger næsten på brolægning SS1014.	Moderne tid (efter 1848)
SD1013	Sandet lag omkring stenbrolægning.	Nyere tid (1660-1848)

SS1014	Brolægning i baggården mellem forhuset og et tidligere baghus.	Nyere tid (1660-1848)
SD1015	Mørkt fedtet kulturlag.	Renæssance (1550-1660)
SM1018	Kloakrør	Moderne tid (efter 1848)
SS1020	Moderne murkasse. Formentlig bygget ved kloakarbejdet på SØ-hjørnet af huset.	Moderne tid (efter 1848)

10 Fundliste

Name	Materiale	Tolkning	Antal	Vægt (g)	Beskrivelse	Datering
X1	Keramik	Fad	1	50	Et særegent fragment af let gråligt hvidgods, begittet og derefter tyndt glaseret med transparent glasur. Over denne transparente glasur pletter af blå glasur i et utydeligt mønster. Ingen glasur på bagsiden, men fine tynde cirkulære streger; måske aftryk fra drejplade.	Nyere tid (1660-1848)
X2	Keramik	Stjertpott e	3	30	Stjertpotteskår.	Nyere tid (1660-1848)

11 Prøveliste

Prøve	Anlæg	Bemærkning
P101	SD1009	Organisk, fundtomt, ingen tegl
P102	SD1015	Organisk, fundtomt, ingen tegl

12 Bilag

Kursorisk gennemsyn, Moesgård

KURSORISK GENNEMSYN TABEL

DATO	0
ANSVARLIG FOR GENNEMSYN	0

X-NR	EGNET TIL			ANTAL		TRÆKUL	ØVRIGE BEMÆRKNINGER
	MAKROFOSSIL ANALYSE?	VEDANALYSE?	¹⁴ C-DATERING	KORN	FRØ		
P101	Nej	Nej	Evt.	0	>3 + F.	XX*	100 ml vådsoldet. En del småfragmenter af tegl/hårdt rødbrændt ler, heraf en med stængelindtryk. Enkelte mineralske konglomeratklumper. En del små fiskebensfragmenter + enkelte små knoglefragmenter. 1 muslingefragment. Flere fragmenter af dårligt bevaret uforkullet træ. Frø: Cf. Sambucus (hyld). Cf. Chenopodium sp. Carex sp. 1 insekt-dækvinge. *Ca. 10 muligt daterbare trækulstykker.
P102	Nej	Nej	Evt.	0	25	XX*	100 ml vådsoldet. En del småfragmenter af tegl/hårdt rødbrændt ler. Flere fiskebensfragmenter - herunder enkelte fiskeryghvirvler. Flere små træfragmenter. Frø: Mest Chenopodium - herunder Chenopodium album. Urtica urens. Sambucus sp. (hyld). Thlaspi arvense. Juncus sp. Carex sp. Cf. Brassica sp. *Ca. 5-10 muligt daterbare trækulstykker.

¹⁴C-RAPPORT

LOKALITET	KBM4855, Studiestræde 12A	DATO	22.11.21
INDSENDER	Mikkel B. Siebken	ANSVARLIG FOR UDTAGNING	Welmoed Out, ph.d.
ANTAL PRØVER	3	DATERINGSLABORATORIE	Poznan

PRØVE-NR.	MATERIALE	ART / TAKSON	KOMMENTAR	VÆGT (mg)	ALTERNATIV PRØVE
101-A	Træ, forkullet	Bøg, Fagus sp.	Stamme, 5 årringe, ingen bark		

101-B	Træ, forkullet	Kernefrugtfamilie, Maloideae (Pomoideae)	Stamme, få årringe, ingen bark
101-C	Træ, forkullet	Bøg, Fagus sp.	Yngre gren eller inderste del stamme, 4 årringe, ingen bark

Report

on C-14 dating in the Poznań Radiocarbon Laboratory

Customer: **Mikkel Blichfeldt Siebken**
Københavns Museum
Historie & Kunst
Stormgade 20, 4. sal
1555- København V
Denmark

Job no.: 18661/21

<i>Sample name</i>	<i>Lab. no.</i>	<i>Age 14C</i>	<i>Remark</i>
KBM4855 P101-A	Poz-145769	475 ± 30 BP	
KBM4855 P101-B	Poz-145775	490 ± 30 BP	
KBM4855 P101-C	Poz-145776	305 ± 30 BP	

Comments: Results of calibration of 14C dates enclosed

Head of the Laboratory

Prof. dr hab. Tomasz Goslar

Results of calibration of 14C dates – order 18661/21.

Given are intervals of calendar age, where the true ages of the samples encompass with the probability of ca. 68% and ca. 95%. The calibration was made with the OxCal software.

OxCal v4.4.2 Bronk Ramsey (2020); r:5

Atmospheric data from Reimer et al (2020)

KBM4855 P101-A R_Date(475,30)

68.3% probability

1423AD (68.3%) 1447AD

95.4% probability

1409AD (95.4%) 1457AD

KBM4855 P101-B R_Date(490,30)

68.3% probability

1417AD (68.3%) 1442AD

95.4% probability

1404AD (95.4%) 1452AD

KBM4855 P101-C R_Date(305,30)

68.3% probability

1521AD (52.6%) 1586AD

1623AD (15.7%) 1643AD

95.4% probability

1492AD (95.4%) 1653AD